

NIKAIA'DAN YENİ ADAK YAZITLARI
NEW VOTIVE INSCRIPTIONS FROM NIKAIKA

FİLİZ DÖNMEZ ÖZTÜRK*

Özet: Makalede, 2010-2012 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle Sakarya İli Pamukova, Geyve, Taraklı ilçeleri ile Bilecik İli Merkez İlçe, Osmaneli ve Gölpazarı ilçelerinde gerçekleştirilen epigrafik ve tarihi-coğrafi yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilen adak yazıtları tanıtılmaktadır. Yazıtlardan birincisi, Neikon tarafından mahsulün bereketi için Tanrı Agathos'a adanmıştır. İkincisi, aynı zamanda Roma vatandaşı olan bir yerli tarafından Zeus Ouebreanos'a adanmış görünmektedir. Bu yazıtta ilk kez karşılaşılan Ouebreanos *epitheton*'u muhtemelen civardaki bir yer isminden türetilmiştir. Üçüncü yazıt, Aurelius Trophimos adlı *Constitutio Antoniniana* ile Roma vatandaşlık hakkı almış olması gereken bir yerli tarafından Zeus Soter'e adanmıştır. Dördüncü belge, Menestheus tarafından Bithynia Bölgesi'nde yaygın bir biçimde tapım gören Zeus Bronton'a verimli geçen bir hasattan sonra adanmış görünmektedir. Beşinci ve son yazıt Nikostratos oğlu Apphous tarafından Zeus'a adanmış bir sunak yazıtıdır.

Anahtar Kelimeler: Bithynia • Nikaia • Theos Agathos • Zeus Ouebreanos • Zeus Soter • Zeus Bronton

Abstract: The paper presents newly discovered votive inscriptions. With permission from the Ministry of Culture and Tourism these finds were discovered during fieldwork conducted between 2010 and 2012 in Pamukova, Geyve and Taraklı (districts of the province of Sakarya), as well as in the Osmaneli, Gölpazarı and central districts of the province of Bilecik. The material consists of: 1) A dedication to Theos Agathos by Neikon giving thanks for a bountiful harvest. 2) A dedication to Zeus Ouebreanos by a native named Titus Iulius Trophimos, who apparently had Roman citizenship. The epitheton Ouebreanos was unknown and is possibly derived from a neighboring toponym. 3) A dedication to Zeus Soter by a native named Aurelius Trophimos, who received Roman citizenship, probably due to the *Constitutio Antoniniana*. 4) A dedication to Zeus Bronton, who was widely worshiped in Bithynia, by Menestheus giving thanks for a bountiful harvest. 5) A votive inscription dedicated to Zeus by Neikostratos, son of Apphous.

Keywords: Bithynia • Nikaia • Theos Agathos • Zeus Ouebreanos • Zeus Soter • Zeus Bronton

Aşağıdaki yazımızda, 2010-2012 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle, Dr. Hüseyin Sami Öztürk başkanlığında, aralarında bu satırların yazarının da bulunduğu bir ekip tarafından Sakarya İli Pamukova, Geyve, Taraklı ilçeleri ile Bilecik İli Merkez İlçe, Osmaneli ve Gölpazarı ilçelerinde gerçekleştirilen epigrafik ve tarihi-coğrafi yüzey araştırmaları kapsamında bulunan adak yazıtları tanıtılacaktır.

1. Neikon'un Theos Agathos'a Adağı

Kireçtaşından adak steli, üst kısmı profilli, sol köşe kırık, alt kısmı düzgün kesilmiş, bütün yüzler

* Yrd. Doç. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul.
fdonmez1978@yahoo.co.uk

Başkanlığı altındaki yüzey araştırması çalışmalarında tespit edilen yazıtları yayımlamama izin veren Sayın Dr. Hüseyin Sami Öztürk başta olmak üzere; Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkililerine, sağlanan çalışma izni ve finansal destek ile Marmara Üniversitesi BAPKO ve Taraklı Belediyesi Başkanı Sayın Tacettin Özkaraman'a mali desteklerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

işlenmiş, yazıtlı yüzün üst kısmında iki akroter arasında kulplu bir kap motifi.

Buluntu Yeri : Sakarya İli, Geyve İlçesi, Akdoğan Köyü Mezarlığı.

Ölçüler : Yük.: 50 cm; Gen.: 37 cm; Der.: 40 cm; Harf Yük.: 2-2.5 cm.

Env. No. : 86

Ἀγαθῆι τύχηι

2 Νείκων Ἀσκλη-
πιάδου σὺν τοῖς
4 ἐμοῖς θεῶ Ἀγάθ-
ῳ ἀνέθηκα.

Çeviri:

Hayırlı uğurlu olsun! (Ben) Asklepiades oğlu Neikon benimkilerle birlikte (bu adağı) Theos Agathos'a diktim.

Günümüzde musalla taşı olarak kullanılan adak steli, Taşpınaraltı Mevkii'nde Mustafa Yıldırım'ın tarlasında bulunarak köy mezarlığına taşınmıştır. Adak sahibi Neikon, adağı 3.-4. satırlardaki σὺν τοῖς ἐμοῖς ifadesinden anlaşıldığı üzere, ailesinin ismini zikretmediği diğer fertleriyle birlikte yaptırmıştır. Adanın yapıldığı tanrının Theos Agathos şekli ile epigrafik belgelerde çok sık olmakla birlikte, genellikle kentlerarası anlaşma metinlerinin¹ ya da hâkim heyeti kararnamelelerinin² ilk satırlarında *nominativus casus*'ta karşılaşılmaktadır.

Küçük Asya'dan Theos Agathos'a adanmış yazıtlar oldukça nadirdir. Yukarıda tanıtılan Bithynia Bölgesi yazıtından başka, Küçük Asya'dan bu tanrıya adanmış diğer iki yazıt, Anazarbos'un kuzeybatısındaki Yassıçalı Köyü³ ile yine aynı bölgedeki Menteşören'den⁴ bilinmektedir. Söz konusu yazıtlarda başka tanrılarla birlikte adakta bulunulan Theos Agathos'un, Zeus'un, mahsulün bereketli olmasını sağlayan ve "İyi Tanrı" anlamına gelen bir *epitheton*'u olduğundan söz edilmektedir⁵. Pau-

¹ Chaniotis 1991, 27-28.

² IMagnesia 105; IGR I. 1021.

³ Sayar *et al.* 2004, 245 no. 52; SEG LIV. 1486.

⁴ Sayar *et al.* 2004, 246 no. 54; SEG LIV. 1487.

⁵ Sayar 1999, 141.

sanas'tan⁶ Arkadia'daki Mantinea kentinde bir tapınağı olduğunu öğrendiğimiz bu tanrının, Zeus'un *epiklesis*'i olarak kabulü yaygın bir görüştür⁷. Nitekim Zeus Theos'a adanmış yazıtlar⁸, Zeus'un bu *epiklesis*'i taşıdığını açıkça göstermektedir. Zeus'un Theos *epiklesis*'i ile ya da Theos Agathos olarak karşımıza çıktığı yazıtlar dışında bazı yazıtlarda sadece Theos ibaresi ile de karşılaşılmaktadır⁹. Buradaki θεός ifadesinin Zeus Agathos, dolayısıyla Theos Agathos ile özdeş olabileceği de düşünülmüştür¹⁰.

2. Titus Iulius Trophimos'un Zeus Ouebreanos'a Adası

Kireçtaşından profilli dikdörtgen bir sunak, sağ ve sol yüzler düzlenmiş, üst köşeler akroterli, sağ akroter zarar görmüş.

Buluntu Yeri : Sakarya İli, Geyve İlçesi, Koru Köyü, Yayalar Mahallesi, Necmi Erbakış'ın evinin bahçesi.

Ölçüler : Yük.: 90 cm; Gen.: 40 cm; Der.: 34 cm; Harf Yük.: 3.1-4.7 cm.

Env. No. : 71

Ἀγαθῆ τύ-
 2 χῆ Δι[ι] Ουε-
 βρεανῶ
 4 εὐχὴν Τίτο-
 ς Ἰούλιος Τρόφιμο-
 6 ς.

Çeviri:

Hayırlı uğurlu olsun! Titus Iulius Trophimos (bu sunağı) Zeus Ouebreanos'a adadı.

Adakta bulunulan tanrı Zeus, burada daha önce belgelenmemiş bir *epitheton* ile karşımıza çıkmaktadır. 2.-3. satırdaki Ουεβρεανός *epitheton*'unun tam olarak nasıl yazıldığı konusunda bir takım şüpheler bulunsa da yazıtın geneline baktığımızda özellikle 1. satırdaki ἀγαθῆ τύχῃ'de görüldüğü üzere, *alpha* gibi bazı harflerin orta çizgilerinin taşa keskin bir biçimde kazınmamış olduğu fark edilmektedir. Bu harfler muhtemelen boya ile tamamlanmıştır. Dolayısıyla Ουεβρεανός

⁶ Paus. VIII. 36, 5.

⁷ Wentzel 1894, 763; Schwabl 1972, 254; Sayar 1999, 141; Sayar *et al.* 2004, 193.

⁸ Sayar *et al.* 2004, 247 no. 56.

⁹ Sayar *et al.* 2004, 247 no. 57-58.

¹⁰ Sayar *et al.* 193.

epitheton'unda da benzer bir durumun söz konusu olduğu ve noktalı olarak verilen ilk *epsilon* ile *alpha* harflerinin orta çizgilerinin boya ile tamamlanmış olduğu düşünülebilir.

Ouebreanos *epitheton*'u muhtemelen civardaki bir yer isminden türetilmiştir. Anadolu'dan ele geçmiş pek çok Zeus adağından tanrının bir *toponymos* ile bağlantılı pek çok *epitheton*'u tanınmaktadır. Bunlar bazen bir köy ya da kent¹¹ bazen de bir dağ isminden¹² türetilmiş adlardır. Bithynia'ya baktığımızda burada da yerleşim isimleri ile bağlantılı olmaları gereken birtakım lokal *epitheton*'larla karşılaşılmaktadır. Örneğin Bithynia'dan Göynük ve Gölpazarı'nda bulunmuş iki sunaktan Zeus'un Okkonenos *epitheton*'u tanınmaktadır¹³. Okkonenos *epitheton*'unun Narzanlar/Göynük yakınındaki Okaenon adlı bir *kome*'den geldiğini buradan bulunmuş bir onur yazıtı göstermektedir¹⁴.

Yukarıda konu ettiğimiz adak yazıtı dışında Kuru Köy'de başka arkeolojik buluntulara da rastlanmıştır. Bu parçalar köylülerin ifadesine göre köy civarından taşınarak bugünkü mevkilere getirilmiştir. Adak yazıtı ise, Nemci Erbakış tarafından tarlasında bulunarak evinin bahçesine taşınmıştır. Dolayısıyla adak taşı ve diğer parçalar bugünkü konumlarında *in-situ* durumda değildir. Ancak bu parçaların köyün yakınından getirilmiş olmaları yakındaki antik bir yerleşimin varlığına işaret etmektedir. Bu yerleşimin Zeus'un adak yazıtındaki Ouebreanos *epitheton*'unun kaynaklandığı yerleşim olduğu düşünülebilir.

Yazıtın 4.-5. satırlarından ismini öğrenmiş olduğumuz adak sahibi Trophimos, *cognomen*'inden anlaşılacağı üzere, Bithynia Bölgesi'nde de pek çok kez karşılaşılan Hellen kökenli bir şahıs ismi taşıyan yerel bir kişi olmalıdır. Titus *praenomen*'i ile Iulius *nomen gentile*'si Trophimos ya da atalarının sonradan Roma vatandaşlık hakkı elde etmiş olduklarını göstermektedir. Bilindiği üzere, her Roma vatandaşı üç isim taşır ve bunlardan ön ismi ile özellikle de *gens* ismi vatandaşlık hakkını hangi imparator zamanında ya da hangi Romalı memurun aracılığıyla edinmiş olduğuna dair bir fikir verebilmektedir. Titus Iulius kombinasyonu ile Roma imparatorlarının isimlerinde karşılaşılmadığı gibi, bilinen *Pontus et Bithynia* Eyaleti valileri arasında da bu isimlere sahip bir vali tanınmamaktadır. Bununla birlikte, Titus Iulius kombinasyonu Bithynia Bölgesi sınırları içerisinde kalan Gölpazarı İlçesi Aşağıboğaz'dan bulunmuş bir mezar yazıtından da bilinmektedir¹⁵. M.S. II.-III. yüzyıllara tarihlenen bu mezar yazıtının sahibi Titus Iulius isimlerini taşıyan bir Agathias'tır. Her iki Titus Iulius'un vatandaşlık hakları ile ilgili söylenebilecek, onların bu hakkı aynı isimleri taşıyan bir Romalı memurun aracılığıyla almış olabilecekleridir.

¹¹ Şahin 2001, 2 (Zeus Abrettenos), 18 (Zeus Anaalpones, Zeus Ankyranos), 27-28 (Zeus Astrenos), 29 (Zeus Baitokaikeus), 31-32 (Zeus Batenos), 34 (Zeus Beudenos, Zeus Biaderianos), 41 (Zeus Dagoutenos, Zeus Dareddenos), 43 (Zeus Digindenos), 44 (Zeus Dolikhaos), 52 (Zeus Gaini[os], Zeus Galaktios), 66 (Zeus Ilarenos), 67 (Zeus Kamareites), 70 (Zeus Karzenos), 77 (Zeus Kesbelios), 80 (Zeus Kikidiassenos), 81 (Zeus Kimistenos), 83 (Zeus Konodorkondeon), 90 (Zeus Leginos), 91 (Zeus Laodikeos), 91-92 (Zeus Larasios), 112 (Zeus Neauleites), 120 (Zeus Oloimetes, Zeus Olybris), 134 (Zeus Ondoureas), 148 (Zeus Petarenos), 149 (Zeus Petraitos), 157 (Zeus Porottenos, Zeus Porottenos), 167 (Zeus Sdaleites), 182 (Zeus Tar[i]gyenos), 186 (Zeus Toutitenos).

¹² Şahin 2001, 66 (Zeus Idaios), 70-71 (Zeus Kasios), 168 (Zeus Solymeus).

¹³ INikaia 1118-1119.

¹⁴ INikaia 1201.

¹⁵ INikaia 1447.

3. Aurelius Trophimos'un Zeus Soter'e Adağı

Kireçtaşından bir adak steli, alt ve üst profilli, üst köşeler akroterli, tüm yüzler işlenmiş.

Buluntu Yeri : Sakarya İli, Taraklı İlçesi, Pirlar Köyü, Sebahattin Bulut'un samanlığının önü.

Ölçüler : Yük.: 107 cm; Gen.: 52 cm; Der.: 45 cm.; Harf Yük.: 2.3-2.9 cm.

Env. No. : 37

Ἀγαθῆι τύχῃ
 2 ἔτους ἰε' ὑπὲρ
 τῆς τῶν πατρώ-
 4 ων ἰς αἰῶνα δι-
 αμονῆς Αὐρήλι-
 6 ος Τρόφιμος Δι-
 ἰ Σ[ω]τῆρι *vac* εὐχ[ή]v.
 4 ἰς = εἰς

Çeviri:

Hayırlı uğurlu olsun! 15. yılda Aurelius Trophimos patronlarının sonsuza kadar daim olmaları için Zeus Soter'e adadı.

Yazıtın 2. satırında geçen 15. yıl tarihlemesi olasılıkla bir Roma imparatorunun yönetim yılına ilişkindir (Bithynia Bölgesi'nde karşımıza çıkan bu *era* sisteminin, şimdiye kadar bulunmuş örnekleri birkaç istisna dışında genellikle mezar yazıtlarıdır)¹⁶. S. Şahin tarafından bir araya getirilen yazıtlardan anlaşıldığı üzere bu *era* sisteminin tarihi tam olarak saptanamamıştır; fakat Şahin'in de belirttiği üzere bu tarih sistemini taşıyan yazıtlar daha çok M.S. II. yüzyıla ait olmalıdır¹⁷. Patronları için Zeus Soter'e adakta bulunan Trophimos'un taşıdığı Aurelius *gens* ismi yazıtın büyük ihtimalle M.S. 212 yılından sonraya tarihlendiğine işaret etmektedir. Trophimos, Aurelius adını kendisini azat eden yukarıdaki adak yazıtını yaptırdığı efendilerinden almış bir köle olabilir.

Adağın yapıldığı tanrı Zeus Soter'in temel işlevi kötülüklerden koruyucu ve kurtarıcı olmasıdır. Soter, Zeus'un en sık karşılaşılan *epitheton*'larından birisi olup, Hellas'tan oldukça yaygın tapınımı bilinen bu tanrı Hellas dışında Batı Anadolu'da da büyük saygı görmüştür. Yukarıda tanıtılan yazıtın geldiği Bithynia Bölgesi ile Phrygia da Zeus Soter'in adaklarıyla sıkça karşılaşılan bölgelerdendir.

¹⁶ INikaia 85-91.

¹⁷ INikaia 90-91; ayrıca bk. Haensch – Weiss 2007, 202-203.

4. Menestheus'un Zeus Bronton'a Adağı

Kireçtaşından adak steli, alt ve üst profilli, tüm yüzler işlenmiş.

Buluntu Yeri : Sakarya İli, Geyve İlçesi, Bağcağız Köyü, Keşler Mahallesi, mescidin önü.

Ölçüler : Yük.: 90 cm; Gen.: 45 cm; Der.: 40 cm; Harf Yük.: 1.8-2.4 cm.

Env. No. : 69

Ἔτους vac ιβ'

2 Δεῖι Βροντῶντι Μ vac ε-

νεσθεὺς Ἄνδρο-

4 κλεοῦς ἀνέθηκε

χ vac ἀρν{ι}.

5 XAPINI lapis

Çeviri:

12. yılda, Androkles oğlu Menestheus
Zeus Bronton'a (bu adağı) dikti.

Şükranla!

Adağın yapıldığı tanrı Zeus Bronton, Phrygia kökenli bir tanrı olmasının yanı sıra, Anadolu'nun Phrygia'ya komşu ya da Phrygia'dan etkilenmiş bölgelerinde de yaygın olarak tapınım görmüştür¹⁸. Örneğin, bizim yazıtımızın da kaynaklandığı Bithynia Bölgesi'nden, Zeus Bronton'a adanmış pek çok mermer sunak bilinmektedir. Phrygia Bölgesi'nde bir Gök Tanrısı özellikle de Fırtına Tanrısı olarak tapınım gören Zeus Bronton'un, bunun dışındaki işlevleri konusunda adak yazıtlarından fikir edinilmektedir. Buna göre, toprak ürünlerinin veriminin sağlanması¹⁹ ve çift hayvanlarının koruyuculuğu²⁰ tanrının başta gelen diğer fonksiyonlarından. Yukarıdaki belgede tanrıya hangi nedenle sunu yapıldığı bilinmese de son satırdaki müteşekkirlilik ifadesi, adak sahibi Menestheus'un Zeus Bronton'un meziyetlerinden payına düşeni aldığını gösterir. Şunu belirtmek gerekir ki, yukarıdaki yazıt esasen adak amaçlı yaptırılmış bir yazıt olup, Zeus Bronton'a adanmış ve hem tanrının hem de adakta bulunan kişinin *dativus casus*'ta belgelendiği adak-mezar yazıtları grubundan²¹ değildir.

¹⁸ Tanrı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Akyürek-Şahin 2001, 163-182.

¹⁹ INikaia 1083; Akyürek-Şahin 2006, 113 no. 40.

²⁰ INikaia 1511; Akyürek-Şahin 2006, 113 no. 40.

²¹ Ayrıca bk. Akyürek-Şahin 2001, 169.

5. Apphous'un Zeus'a Adası

Kireçtaşından bir sunak.

Buluntu Yeri : Gölpazarı İlçesi, Kavak Köyü, Muratlar Mahallesi Camii bahçesinde musalla taşı. Buluntu yerine Kavak Köyü'ne bağlı Cuma'nın Yanı Camii'nin bulunduğu alandan getirilmiş.

Ölçüler : Yük.: 94 cm; Gen.: 52 cm; Der.: 52 cm; Harf Yük.: 2.1-2.6 cm.

Env. No. : 125

Ἀγαθῆ τύχη

- 2 Ἀφροῦς Νεικοστρά-
του Διὸς ἐξ εὐχῆς
4 βωμὸν ἀνέθηκεν.

Çeviri:

*Hayırlı uğurlu olsun! Neikostratos oğlu Apphous
vecibe gereği Zeus'a (bu) sunağı dikti!*

BİBLİYOGRAFYA

- Akyürek-Şahin 2001 E. Akyürek-Şahin, "Büyük Çiftçi Tanrısı Zeus Bronton. Arkeolojik ve Epigrafik Belgelerle Phrygia'da Bir Zeus Kültü". *Olba* 4 (2001) 163-182.
- Akyürek-Şahin 2006 E. Akyürek-Şahin, "Phrygia'dan Yeni Zeus Bronton Adakları". *ArkSan* 28 (2006) 89-124.
- Chaniotis 1991 A. Chaniotis, "Habgierige Götter - habgierige Städte. Heiligtumsbesitz und Gebietsanspruch in den kretischen Staatsverträgen". *Ktema* 13 (1991) 21-39.
- Haensch – Weiss 2007 R. Haensch – P. Weiss, "Statthaltergewichte aus Pontus et Bithynia. Neue Exemplare und neue Erkenntnisse". *Chiron* 37 (2007) 183-218.
- IGR R. Cagnat, *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes*. Paris, Roma 1905.
- IGSK *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*.
- IMagnesia Ed. O. Kern, *Die Inschriften von Magnesia am Maeander*. Berlin 1900.
- INikaia Ed. S. Şahin, *Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia)*, I-II 1/2. Bonn 1979, 1981-1982 (IGSK 9-10).
- Paus. (= Pausanias, *Pausanian Description of Greece*)
Kullanılan Metin ve Çeviri: *Pausanian Description of Greece*. With an English Trans.: W. H. Jones, I-V. London, New York (1918–1935).
- Sayar 1999 M. H. Sayar, "Kilikya'da Tanrılar ve Kültler". *Olba* 2 (1999) 131-154.
- Sayar et al. 2004 M. H. Sayar, K. Ehling – P. Daniel, "Kulturbegegnung in einem Brückenland". Eds. M. Meyer – R. Ziegler, *Gottheiten und Kulte als Indikatoren von Akkulturationsprozessen im Ebenen Kilikien*. Bonn AMS 53 (2004) 93-107.
- Schwabl 1972 H. Schwabl, "Zeus". *RE X A* (1972) 254.
- Şahin 2001 N. Şahin, *Zeus'un Anadolu Kültleri*. İstanbul 2001.
- Wentzel 1984 G. Wentzel, "Agathos Theos". *RE I* (1894) 763.